

ŽIVOTNA ISPOVIJEST MUZIČKOG VIRTUOZA

Oskar Danon, umjetnik koji je obilježio XX stoljeće (1)

OSKAR DANON - SARAJLIJA, REVOLUCIONAR I MUZIČKI GENIJE

Oskar Danon (95), rođeni Sarajlija, svjedok burnih političkih zbivanja u prošlom stoljeću, u svijetu jedan od najznačajnijih muzičkih virtuoz a i dobitnik niza prestižnih jugoslovenskih i inostranih priznanja, u ekskluzivnom razgovoru sa našim urednikom govorio je o svom sarajevskom odrastanju, studentskim danima provedenim u Pragu, reformaciji Sarajevske filharmonije, osnivanju džez orkestra i umjetničke grupe Collegium Artisticum u doba Kraljevine Jugoslavije, stradanju svoje porodice pod njemačkom i ustaškom okupacijom BiH, odlasku u partizane i pisanju čuvenih borbenih pjesama, te o svojim (pred)ratnim drugovima **EMERIKU BLUMU, HASANU BRKIĆU, PAVLU GORANINU, SLAVIŠI VAJNERU ČIČI, SLOBODANU PRINCIPU SELJI, VLADIMIRU PERIĆU VALTERU...**

Druže Danon, čini mi se da na Vaš život 6. april ima presudan značaj: 6. aprila 1941. u Sarajevu ste doživjeli nacističko bombardovanje, 6. aprila 1945. kao partizan ste dočekali oslobođenje Vašeg rodnog grada i tragičnu vijest o smrti Vašeg prijatelja Vladimira Perića Valtera, a 6. aprila 1992. u Sarajevu ste bili učesnik antiratnih demonstracija i svjedok ponovnog buđenja fašizma.

Na kraju 20. stoljeća bili smo svjedoci strašnih potresa i stravičnih zločina počinjenih u Vukovaru, Sarajevu, Srebrenici... Ja sam 5. aprila 1992. iz Beograda došao u Sarajevo. Na antiratnom mitingu 6. aprila pored mene je poginula žena na koju su pucali četnički snajperisti iz hotela *Holiday Inn*, a u podnožju naselja Vrace vidio sam tenk kako puca po nenaoružanim Sarajlijama - muškarcima, ženama, djeci... Jugoslovenska narodna armija pucala je po narodu i svima je bilo jasno da je to zlo protiv kojeg se mora boriti i koje se mora poraziti. Kao rođeni Sarajlija i Bosanac, 6. april smatram zaista važnim datumom u mom životu. Naime, 6. aprila 1941. njemačka avijacija bombardovala je moje Sarajevo, zatim 6. aprila 1945. partizani su oslobodili Sarajevo i tada je poginuo moj sarajevski prijatelj **Vladimir Perić Valter**, a 6. aprila 1992. JNA i paravojne formacije SDS-a počele su žariti i paliti po mom rodnom gradu.

BLUM JE UPOZORAVAO NA DOLAZAK FAŠIZMA

Nakon što ste u Sarajevu završili osnovnu školu i gimnaziju, odlazite na studij u Prag. Koliko je ova činjenica uticala na Vaše upoznavanje umjetničkih i političkih zbivanja u svijetu te kakav su značaj i uticaj na dešavanja u Sarajevu imali sarajevski studenti sa inostranom adresom boravka, a među kojima je bio i tada budući tvorac veličanstvenog privrednog razvoja BiH Emerik Blum?

Mnogo studenata iz Sarajeva studiralo je u Beču i Pragu tako da su svoje znanje prenosili na nas mlađe, gimnazijalce, otvarali su nam nove vidike i predstavljali nam knjige, recimo, **Plehanova, Marksa i Engelsa**. Preko zime odlazili smo na Jahorinu, gdje smo boravili u jednoj drvenoj kućici – preko dana smo išli na skijanje, a večerima razgovarali. Stariji studenti su nam objašnjavali da živimo u predvečerje revolucije – oni su već predosjetili dolazak fašizma. To mi je posebno postalo jasno kada sam došao na studije u Prag 1933., odnosno kada sam sa svojim studentskim drugovima otišao na izlet u Berlin, gdje smo vidjeli divljanja nacističke rulje i brutalne napade na jevrejske radnje. Vođa ove ekskurzije jugoslovenskih studenata iz Praga bio je moj prijatelj **Emerik Blum**, tada student treće godine elektrotehnike. Blum je uplašene studente odveo u našu Ambasadu u Berlinu, gdje ih je primio ambasador **Balugdžić**, tada uvaženi novinar beogradske *Politike*. Balugdžić je Blumu optimistično kazao da se radi o “običnoj opereti i da će se Berlin brzo obračunati sa mračnjačkom ruljom”, ali lucidni Blum bio je svjestan da je svijet krenuo u propast. Zbog toga mi je, u svom revolucionarnom zanosu, govorio da samo trošim vrijeme svirajući klavir, umjesto da se politički obrazujem. Smatrao je da svi naši studenti moraju biti ideološki i politički svjesni i obrazovani, a mi smo zaista počeli iskreno vjerovati da se socijalizam može suprotstaviti nadolazećem fašističkom zlu.

Zbog čega ste odlučili da nakon školovanja napustite Prag i da se vratite u Sarajevo, gdje ste sa svojim prijateljima oformili multimedijско društvo *Collegium Artisticum* i organizovali progresivni umjetnički život?

Tokom narednih dramatičnih godina fašizam je nastavio da se nezaustavljivo širi. Petnaestog marta 1939. Njemačka je vojska, bez ispaljenog metka, ušla u Čehoslovačku, a ja sam, neraspoložen i zabrinut zbog svega što sam vidio, 25. marta 1939. definitivno napustio Prag i vratio se u Sarajevo, gdje sam prihvatio da vodim amaterski orkestar *Sarajevske filharmonije* i pjevačko društvo *Lira*, a osnovao sam i džez orkestar, jer je tada džez bio veoma popularan među progresivnom sarajevskom omladinom. U Sarajevu sam se intenzivno družio sa vrhunskim mladim intelektualcima i umjetnicima, pa je grupa bivših praških studenata – muzičara, književnika, slikara, glumaca, inženjera i arhitekata – u okviru *Filharmonije* formirala multimedijско društvo *Collegium Artisticum*, koje je nastalo na inicijativu Emerika Bluma, **Šuice Saloma** i mene.

Koji je bio vaš osnovni društveni cilj i kako je tadašnja policija reagovala na vaše umjetničke poduhvate i propagiranje ljevičarskih ideja?

Naš osnovni cilj je bio da popularizujemo umjetnost i da širimo demokratske političke ideje. Tako smo se zblížili i sa naprednom omladinom okupljenom u Međunarodnom antifašističkom narodnom frontu, čiji je amblem bio trokraka crvena zvijezda. Sa nama su surađivali, između ostalih naprednih intelektualaca, **Vojo Dimitrijević, Danijel Ozmo, Ismet Mujezinović, Roman Petrović, doktor Nedo Zec...** Redovno smo se sastajali svakog dana i osmišljavali naše priredbe. *Collegium Artisticum* je okupio talentovane i mlade ljude, te profesionalne

pozorišne i muzičke umjetnike. U *Collegiumu* smo formirali omladinski recitatorski i pjevački hor, te baletsku, dramsku i sekciju kamerne muzike. Bez ikakve materijalne pomoći spremili smo prvu priredbu *Veće pjesme i pokreta*, a u njoj smo koristili sve pozorišne oblike: dramu, balet, pjevanje, pokret, horsko i solo recitovanje, čak i film. Osobno mislim da je naš najuspješniji poduhvat bila predstava *Zašto plače mala Ema* po knjizi za djecu *Pustite basa na radio Norberta Fride*. Naime, mi smo i kroz priče za djecu pokazivali dramatičnu situaciju u kojoj se nalazilo naše društvo i nastupali smo protiv rata i fašizma. Zbog policijske hajke naše priredbe doživjele su samo prvo izvođenje, jer nas je policija markirala kao propagatore ljevice i komunizma.

HASAN BRKIĆ NAS JE ODVEO U PARTIZANE

Kakva je bila situacija u Sarajevu u danima kada je svima postalo jasno da će nacistička Njemačka okupirati Jugoslaviju i da će biti formiran nacistički satelit - Nezavisna Država Hrvatska?

Dvadeset i sedmog marta 1941. u Sarajevu smo bili učesnici demonstracija protiv rata zbog čega nas je policija nastavila brutalno progoniti jer smo bili antifašisti i nosioci humanističkih ideja. Šestog aprila 1941. Sarajevo je bombardovano, a *Sarajevska filharmonija* je 9. aprila u Oficirskom domu trebala da održi koncert simfonijske muzike. Nažalost, plakati za taj neodržani koncert su na zidovima sarajevskih ulica dočekali ulazak njemačke vojske i proglašenje Nezavisne Države Hrvatske. Neposredno prije bombardovanja bio sam mobilisan kao rezervni narednik. Imali smo vojni zadatak da na Humu formiramo odbrambenu jedinicu, gdje sam dočekao krvavi 6. april 1941. godine. Tog dana nad Sarajevom su se pojavile njemačke "štuke" koje su gradske ulice zasule avionskim bombama. Tada je svima postalo jasno da je rat počeo, a mi smo bili bez municije iako su nam iz Komande grada stalno govorili da municija stiže. Kada sam shvatio da je riječ o lažnim obećanjima, odlučio sam da se vratim u grad. Zatekao sam Sarajevo u totalnom bezvlašću koje je trajalo nekoliko dana, ulicama su se kretale kolone izbjeglica među kojima su bili i jugoslovenski oficiri, pa čak i generali, koji su iz Srbije došli bez svoje obezglavljene vojske.

Nakon krvavog 6. aprila 1941. u Sarajevu je zavladao nacistički i ustaški teror, ali Vi ste uspjeli da se spasite od hapšenja. Kakva su Vaša sjećanja na tu užasnu sarajevsku prošlost i šta se desilo sa članovima Vaše najuže porodice?

Nakon okupacije, u Sarajevu je zavladao ustaški teror, vlast NDH počela je hapsiti mlade intelektualce i umjetnike okupljene oko *Collegium Artisticuma*. Dvadesetog aprila 1941. morao sam se sakriti jer je policija u više navrata dolazila u kuću mojih roditelja da me uhapsi. Obećavali su im da će ih zaštititi, ako se ja predam. Na hapšenje ni pod koju cijenu nisam htio da pristanem, a svojim roditeljima sam poručio da što prije napuste Sarajevo i tako sačuvaju živu glavu pred njemačkim i ustaškim terorom. Roditelji me nisu poslušali, ali uskoro su morali napustiti svoj veliki stan u centralnoj sarajevskoj zoni koji im je kao

Jevrejima oduzela ustaška vlast, pri čemu je moj otac ostao i bez svoje radnje, odnosno bez posla. Novo utočište pronašli su u sarajevskom naselju Bjelave, gdje ih je u svoju kuću primila jedna muslimanska porodica koja ih je kao Jevreje uspjela sačuvati pred Nijemcima i ustašama. Naposljetku su moji roditelji izašli iz Sarajeva, i to tako što ih je ova velikodušna muslimanska porodica obukla u muslimansku nošnju, pa su preko Mostara i Splita na kraju uspjeli prebjeći u Italiju. Nažalost, mnogi članovi moje šire obitelji stradali su. Stric **Cezar** i njegova supruga nisu željeli napustiti Sarajevo: Cezar je život okončao u koncentracionom logoru Jasenovac, a njegova supruga ubijena je u Novoj Gradiški. Ona je bila Italijanka, znači imala je priliku da se spasi, ali nije htjela da napusti svog muža. Moj stric bio je veoma naivan i nije poslušao moje savjete da pobjegne iz Sarajeva jer je smatrao da nisu ništa loše učinili i da se dobro dobrim vraća, pa je čak i mene nagovarao da se predam. Cezar je bio divan i pošten čovjek.

Bježeći od nacističkih i ustaških zločinaca, Vi u ljeto 1941. uspijevate sa nekoliko svojih prijatelja izaći iz opsjednutog Sarajeva i u okolini grada formirate diverzantske jedinice. Znam da ste nedugo zatim dobili ratno ime Jovo Cigo, ali ne i ko je kumovao Vašem “novom identitetu”?

Šesnaestog jula 1941. sa nekolicinom drugova odlazim iz Sarajeva sa ciljem da na Romaniji organizujemo diverzantske akcije protiv njemačkih i ustaških okupatora. Iz Sarajeva smo izašli tek iz drugog pokušaja. Prvi put jedan sarajevski taksista koji je bio naša veza se uplašio da nas vozi, a drugi put nam je **Hasan Brkić** uspio obezbijediti osobna dokumenta. U njima je bilo navedeno da smo mi turistički radnici iz Zagreba koji su imali zadatak da srede kućice na Crepoljskom za održavanje različitih kurseva. U ranim jutarnjim satima 16. jula 1941. godine **Slaviša Vajner, Slobodan Princip, Branko Milutinović, Pavle Goranin, Hasan Brkić** i ja konačno smo izašli izvan okupiranog Sarajeva. Na izlazu iz grada presrela su nas dvojica ustaških vojnika na motorima, ali smo imali sreću da su žurili da se nađu sa svojim djevojkama pa su nam samo ovlaš pregledali legitimacije. Zatim smo naišli na njemačku patrolu, no ponovo smo imali sreću: oni su povjerovali da smo turistički radnici i planinari. Kada smo napokon došli na Crepoljsko, Slobodan Princip nam je kazao da od ovoga momenta moramo zaboraviti ko smo i šta smo, da osobna dokumenta moramo da zakopamo u zemlju i da moramo da dobijemo nove nadimke. Slobodan je rekao da će se zvati **Seljo**, Slaviša Vajner bio je **Čiča**, Hasan Brkić nazvan je **Aco**, a Pavle je dobio ime **Ilija**. Meni su kazali da budem **Milutin**, ali nisam prihvatio da me tako zovu već sam sebi dao ime **Jovan**. Naime, sjetio sam se našeg ubijenog druga **Jovana Kršića**, koji je samo nekoliko dana poslije 6. aprila 1941. odveden u zatvorski podrum Pravoslavne bogoslovije u Sarajevu gdje je mučen i likvidiran. Kasnije su mi drugovi dodali prezime **Cigo**, i to vjerovatno zbog moje tamne puti ili zato što sam borce odmah počeo učiti da pjevaju.

PONOSAN SAM NA SVOJE PJESME O TITU

Na koji je način djelovala vaša diverzantska grupa i kako je ona postepeno prerasla u snažan partizanski pokret?

Na početku smo bili tek diverzantska grupa koja je noću minirala mostove, prometnice i telefonske veze, a preko dana smo se morali povlačiti u šumu. Njemačka i ustaška policija i vojska u to je vrijeme vršila masovna hapšenja ljudi, pa nam je to omogućilo da ove nesretnike privučemo na našu stranu i da već u septembru 1941. imamo oko tri stotine boraca. Tada je formiran Romanijski bataljon koji će poslije prerasti u Romanijski partizanski odred. Slaviša Vajner Čiča postao je komandant, a ja sam imenovan za njegovog zamjenika. Mi smo uspjeli mobilizovati lokalno stanovništvo, pravoslavce i muslimane, pa smo tako, recimo, u našim redovima imali muslimansku jedinicu koju je predvodio **Mujo Hodžić**. Mi smo bili istinska narodnooslobodilačka vojska, a u početku kao znak nismo imali partizansku zvijezdu već trobojku sa petokrakom. Nijemci i ustaše imali su, pak, snažnu propagandu, iz aviona su bacali letke u kojima su pozivali lokalni puk da ne ide u naše redove i da će mu biti osigurana sloboda, da smo mi bogohulnici, da u komunizmu braća spavaju sa svojim sestrama i slične nebuloze i gadosti. Okupatorska propaganda počela je da djeluje na djelimično cijepanje naših jedinica krajem 1941. i početkom 1942. godine. Tada je, naprimjer, Drugi bataljon Romanijskog odreda sa komandantom Golubom Mitrovićem na čelu kompletan prešao u četnike i stao na stranu okupatora, jer je Mitrović bio protiv inicijative da vreće sa brašnom poklanjamo muslimanskim selima.

Da li ste u to dramatično vrijeme imali priliku da upoznate druga Tita i kako su nastale i danas čuvene partizanske pjesme za koje ste Vi pisali muziku, iako današnje generacije pogrešno misle da se radi o “narodnim pjesmama”?

U to vrijeme niko od nas nije imao priliku da upozna druga **Tita**, ali smo svi bili čuli za hrabrost **Starog** što je bio njegov ratni nadimak. Druga Tita sam upoznao u zimu 1941. na Romaniji, a ja sam kao komandant odreda Zvijezda imao zadatak da obezbijedim njegovo osiguranje. Tada se prvo počelo pjevati *Na vrh gore Romanije crveni se barjak vije*, a zatim *Ide Tito preko Romanije*. Autor teksta bio je lokalni guslar **Radovan Vuković** koji je druga Tita veličao uz svoje gusle, no potom sam ja napisao muziku, iako danas mnogi pogrešno misle da se radi o narodnim pjesmama, i to u rasponu od *Ide Tito preko Romanije*, preko *Kozare*, *Ličke balade* i *Partijo naša*, do *Konjuh planino...* Međutim, sa drugom Titom imao sam priliku dugo razgovarati tek 1943. u Jajcu kada smo mu otpjevali pjesmu *Sve što je bilo pod pepelom* na tekst **Vladimira Nazora**, za koju sam također napisao muziku. Po naredbi druga Tita, Vladimir Nazor je za vrijeme boravka u partizanima imao konja i kravu, a poslije Pete ofanzive dobio sam zadatak da tada fizički onemoćalog pjesnika smjestim u neko od sela u istočnoj Bosni i da o njegovom zdravlju brinu omladinke. Nazor je bio ganut kada je vidio da su ga dočekale mlade partizanke, a kada su počele recitovati njegovu pjesmu o zvijezdi Danici, on je zaplakao od sreće.

(U slijedećem broju: Emerik Blum, Vladimir Dedijer, Milovan Đilas, Rato Dugonjić, Ivo Andrić, Franjo Tuđman, Slobodan Milošević, Sarajevska pop škola...)

Lična karta Oskara Danona

“NE ODRIČEM SE SVOJIH POLITIČKIH UVJERENJA!”

Oskar Danon rođen je u Sarajevu 7. februara 1913. godine. Završio je muzičke studije dirigovanja i kompozicije u Pragu na Državnom konzervatorijumu 1938. godine, a uporedo je stekao zvanje doktora muzičkih nauka na Karlovom univerzitetu. Po povratku u BiH, djeluje u Sarajevu kao dirigent pjevačkih društava, filharmonije i pozorišta, te sa grupom mladih (ljevičarski orijentisanih) intelektualaca, u sklopu *Sarajevske filharmonije*, formira umjetničku grupu *Collegium Artisticum*. Na samom početku Drugog svjetskog rata priključuje se NOB-u, te danas predstavlja krucijalnog svjedoka ne samo partizanskog otpora okupatoru nego i kulturnog, političkog i ekonomskog procvata Sarajeva i BiH tokom burnog 20. stoljeća.

Oskar Danon važi za najvećeg muzičkog genija na prostorima bivše Jugoslavije, a njegov veličanstven umjetnički rad poznat je i priznat širom svijeta. Inostrani kritičari složni su da je Oskar Danon jedan od najvećih muzičkih umjetnika na svijetu. Paralelno sa radom u operi, djeluje i kao simfonijski dirigent, a u ovom domenu posebno se afirmisao kao interpret narodne muzike, pri čemu se u njegovom bogatom kompozitorskom opusu ističu borbene pjesme, pisane za hor i soliste. Iako ima 95 godina, Oskar Danon je u savršenoj fizičkoj i intelektualnoj formi. **“Ne odričem se svojih političkih uvjerenja, niti svoje životne filozofije, niti svog pogleda na svijet. Ne odričem se ni svojih estetskih stavova koji su bili vrlo jasno naznačeni u mom umjetničkom radu...”**, naglasio je Oskar Danon u autobiografskoj knjizi *Ritmovi nemira* koju je priredila istaknuta novinarka riječkog *Novog lista Svjetlana Hribar*. Reportere *Slobodne Bosne* Oskar Danon ljubazno je primio u svom domu u Baški, na otoku Krku, gdje živi od 1991. godine. Lokalno stanovništvo ga od milja zove “naš barba”, a Oskar Danon za sebe kaže da je Bosanac i Sarajlija.

Valter brani Sarajevo

“VALTER JE BIO IZNIMNO HRABAR I POŽRTVOVAN ILEGALAC!”

Vaš blizak (pred)ratni prijatelj bio je i legendarni sarajevski ilegalac Vladimir Perić Valter, pa me zanima kakva su Vaša sjećanja na ovog sarajevskog heroja iz Drugog svjetskog rata o čijim je junaštvu Hajrudin Šiba Krvavac režirao u svijetu čuveni partizanski film *Valter brani Sarajevo*?

Vladimira Perića Valtera poznao sam još dok je bio bankarski činovnik u Sarajevu, a često je dolazio i na sastanke *Collegiuma Artisticuma*. U partizanima je bio srčan borac Drugog bataljona, a kada je Drugi bataljon prešao na stranu četnika, Valter je bio ranjen u stomak i četnici su ga htjeli ubiti. Na svu sreću, mi smo još uvijek imali kontakt sa četnicima koje je predvodio izdajnik **Golub Mitrović**, pa smo tražili da nam predaju Valtera. Potom smo ga izliječili, ali zbog

ranjavanja Valter više nije mogao da se stalno kreće po šumama zbog čega je odlučio da se vrati u Sarajevo, gdje se dokazao kao iznimno hrabar i požrtvovan ilegalac. Ponovo smo se vidjeli u Jajcu 1943. i Drvaru 1944., te u Sarajevu u aprilu 1945. samo dan prije nego što će biti likvidiran.

Nakon burnih decenija tokom 20. stoljeća, raspada komunističkog bloka i Titove Jugoslavije, te nakon stravičnog rata na prostorima bivše SFRJ zanima me da li smatrate da su Vaši humanistički ideali iznevjereni, ali i kako komentarišete poražavajuću činjenicu da je danas fašizam zastupljen kod mladih koji na, recimo, nogometnim stadionima ističu fašističke simbole i zločinačke transparente kao što je “nož, žica, Srebrenica”?

Povijesna je činjenica da se naši brojni humanistički ideali nisu ostvarili. Mnogo je mladalačkih ideala moje generacije, koje sam u potpunosti dijelio, bilo dugo vremena zloupotrebavano za ostvarivanje najnižih ciljeva i zadovoljenje najružnijih individualnih potreba. Dokaz za ovu moju tvrdnju je, recimo, transformacija Jugoslovenske narodne armije, koja je umjesto da brani narod u devedesetim godinama prošlog stoljeća iz aviona, topova i tenkova pucala po nenaoružanom narodu u Vukovaru, Dubrovniku, Zadru, Mostaru, Sarajevu i drugim gradovima i selima. Zapanjuje me način na koji se marginalizuje antifašistički pokret na tlu bivše Jugoslavije, iako se radi o jednom od najsvjetlijih perioda u našoj novijoj povijesti. Zanimljivo je naglasiti da nam se ova povijesna činjenica širom svijeta priznaje, a da se na prostorima bivše Jugoslavije ona osporava ili marginalizuje. Ako smo nekada živjeli u “mračnom periodu”, kako to kažu samoprogllašene demokrate, onda moram konstatovati da nas je “svjetlo” današnje demokratije zaslijepilo. Mene danas užasavaju prizori sa sportskih priredbi na kojima mladi viju zastave sa kukastim krstovima i ostalim fašističkim znamenjem koje je čovječanstvo gorko iskusilo, užasava me saznanje da mladi na nogometnim stadionima ističu morbidne transparente kao što je “nož, žica, Srebrenica”.

KRITIKOVALI SU MOJU “KOZARU” I KULENOVIĆEVU “STOJANKU”

Iako je veliki broj komunističkih dogmatičara krajem 80-ih i početkom 90-ih godina 20. stoljeća prešao u blok ratobornih nacionalista i fašista, Vi se nikada niste odrekli svojih estetskih i političkih stavova, a na pitanje kojoj nacionalnosti pripadate, odgovarate da ste umjetnik, antifašista, Bosanac i Sarajlija.

Tačno. Bio sam i ostao antifašista, Bosanac i Sarajlija, pri čemu je za mene uvijek, u teškim životnim iskušenjima, umjetnički rad bio pribježište i spas. Ne odričem se svojih političkih uvjerenja, niti svoje životne filozofije, niti svog pogleda na svijet. Također se ne odričem ni svojih estetskih stavova koji su bili jasno naznačeni u mom umjetničkom radu. Vremenom je svako od nas

doživljavao određene političke korekcije koje su posebno pogodile dogmatičare, a to je postalo izraženo već 1948. kada je došlo do sukoba sa **Staljinom**. Ja sam marksizmu prilazio sa dijalektske strane, to jeste za mene je bilo i ostalo osnovno pravilo da se svim ljudima bez obzira na krvna zrnca i privilegije pruži jednak start u životu, pa onda ko zna bolje rodilo mu polje. Godine 1946. doživio sam prvu reviziju svog političkog shvatanja kada sam sa delegacijom kulturnih radnika Jugoslavije otišao u službenu posjetu u SSSR. Tada sam jasno uočio dogmatizam u politici i umjetnosti.

Dogmatizam u politici i umjetnosti osjetili ste i na vlastitoj koži: znam da je crnogorski pisac i partizan Radovan Zogović bio protivnik Vaše *Kozare i Kulenovićeve Stojanke majke Knešpoljke*, ali ne i zbog čega su se ova dva vrhunska umjetnička ostvarenja našla na snažnom udaru “partijskih kritičara”?

Ne znam zbog čega je **Radovan Zogović** kritikovao **Skendera Kulenovića**, ali se sjećam da je Kulenović bio pozvan da dođe na sastanak *Agitpropa* u Drvaru i da su tada pojedinci počeli kritikovati njegovu poemu *Stojanka majka Knešpoljka*. Kritičari su govorili da se radi o umjetničkom formalizmu, iako je bila riječ o vrhunskoj poeziji. Tada sam razgovarao sa Skenderom Kulenovićem, i on mi je kazao kako mu je zamjereno da se radi o modernizmu u poeziji. Rekao mi je da to i mene čeka jer su na sličan način govorili i o mojoj *Kozari*, koju smo prvi put pjevali u aprilu 1944. na Drugom omladinskom kongresu u Drvaru. Na tom sastanku nisam bio, ali se ne bih libio da branim svoje stavove o umjetnosti s bilo kim, posebno kada se zna da Radovan Zogović nije imao muzičkog sluha.

Desetak mjeseci prije završetka Drugog svjetskog rata našli ste se na novom “partijskom udaru” u koji su bili uključeni Milovan Đilas i Vladimir Dedijer. Šta se, zapravo, desilo na oslobođenom teritoriju u italijanskom gradu Bariju, gdje ste trebali održati koncert za italijanske građane, savezničke vojnike i naše ranjene partizane?

Godine 1944. Pozorište narodnog oslobođenja je poslije nastupa na Visu otputovalo u Bari, u Italiju. Tamo smo u *Tetaru Picini* održavali predstave za građane Barija i pripadnike savezničkih vojnih jedinica, te za naše partizanske ranjenike koji su bili na bolničkom liječenju, a u publici su se nalazili i mnogi Dalmatinci pristigli iz izbjegličkog logora u El Šatu. Svi smo se tada radovali novom muzičkom nastupu jer smo bili ubijeđeni da ćemo na taj način dodatno uticati na širenje ugleda naše antifašističke borbe i pokazati da i među našim partizanima ima veliki broj obrazovanih ljudi i vrsnih umjetnika. Koncertom sam trebao da dirigujem ja - partizanski major. Ostao sam nemalo iznenađen kada sam vidio da nam je u posjetu došao i **Ivan Frol**, šef Pozorišta narodnog oslobođenja. Smijući se pročitao mi je telegram koji je donio kurir **Milovana Đilasa**. “Agitprop Vrhovnog štaba ne dozvoljava dirigentski nastup partizanskom majoru Oskaru Danonu s kombinovanim orkestrom muzičara Italijana, okupatora naše zemlje i muzičara saveznih armija u Bariju. Neka Dedijer razgovara sa

Danonom. Smrt fašizmu, sloboda narodu. Agitprop Vrhovnog štaba Vis”, pisalo je u telegramu.

Kako ste tada reagovali, odnosno da li ste odlučili da prkosite ili da se povinujete ovoj nerazumnoj naredbi?

Ostao sam šokiran. Nisam bio u prilici da se suprotstavim jer mi je bilo rečeno da ću u slučaju neposluha biti pozvan na odgovornost i da ću biti izbačen iz vojske. U večernjim satima avionom iz Rima je došao **Vladimir Dedijer**, koji je prethodno u telefonskom razgovoru pokušao uvjeriti Milovana Đilasa da koncert nama može itekako koristiti, ali Đilas je ostao neumoljiv: “Danon ne smije dirigovati, a ako to učini, moraće podnijeti konsekvence!” Tada sam počeo povraćati, pa me je Dedijer odveo u partizansku bolnicu kod našeg partizanskog ljekara koji je znao pozadinu cijele priče i koji mi je galantno propisao dijagnozu da sam “dobio napad slijepog crijeva i da se hitno moram operisati”. Na plakatu koji je pozivao na koncert u *Teatru Picini* 30. septembra 1944. bila je zalijepljena bijela traka preko mog imena, a na njoj je pisalo: “Direttore e concertatore, maestro **Dragan Savin**”. Koncert u Bariju je izvrsno prošao, ali ja nisam bio na njemu. Iz bolnice sam izašao zdrav i neoperisan. Dvadeset i trećeg oktobra 1944. otišao sam na aerodrom u Bari i tada sam se priključio zadnjoj grupi Pozorišta narodnog oslobođenja koja je letjela za Beograd.

ANDRIĆ JE BIO SRETAN ZBOG “JAPANSKE DRINE”

Šezdesetih godina gostovali ste u Japanu, japanski novinari bili su složni, kao uostalom i eminentni kritičari iz cijelog svijeta, da ste jedan od najznačajnijih svjetskih muzičkih umjetnika u 20. stoljeću, ali Vama je u sjećanju ipak posebno ostao neobičan događaj u vezi sa Višegradom i Drinom koje ste neočekivano “pronašli” u Japanu.

Ostao sam nemalo iznenađen kada sam u jednoj ulici u Tokiju naišao na čajdžinicu koja se zvala *Drina*, ali u prvom momentu zbog velikog iznenađenja nisam mogao ni pomisliti da je taj japanski lokal dobio ime po našoj rijeci Drini. Znatiželja me je nagnala da uđem u ovu čajdžinicu. U centralnoj prostoriji na zidu je bila okačena velika grafika ćuprije u Višegradu, a na jednom od stolova za kojim su Japanci čitali dnevne novine nalazio se japanski i engleski prevod knjige *Na Drini ćuprija* bosanskog nobelovca **Ive Andrića**. Tog dana nije bilo gazdarice, ali na moju molbu sreli smo se sutradan u čajdžinici. Ova ljubazna Japanka objasnila mi je da je njena kćerka studirala slavistiku u Bugarskoj i da je sa grupom kolega studenata kratko boravila u Višegradu, Travniku i Sarajevu. Bila je oduševljena gostoprimstvom Bosanaca i Hercegovaca i ljepotama Bosne i Hercegovine, a u Višegradu je bila fascinirana kada je vidjela višegradsku ćupriju. Neposredno potom pročitala je Andrićevu knjigu *Na Drini ćuprija* koja joj se veoma dopala. Nakon povratka u Japan, mlada japanska studentica insistirala je da njena majka porodičnu čajdžinicu nazove *Drina*, a poslije su također napravili podmetače za čaše i kutije za šibice na kojima su oslikali rijeku Drinu i višegradsku ćupriju.

Da li ste o ovoj “drinskoj avanturi” u Japanu pričali sa Vašim prijateljem, nobelovcem Ivom Andrićem?

Tada sam otišao u jugoslovensku ambasadu u Tokiju i tadašnjem atašeu za kulturu kazao na kakvo sam zanimljivo otkriće naišao. On je odmah pristao da odemo u *Drinu* da se upozna sa japanskom vlasnicom čajdžinice, te je odlučio da o ovom neobičnom slučaju obavijesti Ivu Andrića koji se nalazio u Beogradu. Kada sam se vratio u Jugoslaviju, susreo sam se sa Ivom Andrićem, pa sam mu detaljno ispričao moju zanimljivu japansku avanturu i dao mu nekoliko kutija japanskih “Drina šibica” na kojima je bila adresa japanskog lokala. On je bio iznenađen i sretan, te je odlučio da na adresu mojih japanskih domaćina iz čajdžinice pošalje svoje knjige *Na Drini ćuprija* i *Travnička hronika* koje je potpisao.

U centru pažnje svjetskih medija našli ste se 1961., i to ne samo kao veliki umjetnik nego i zbog dramatične međunarodne političke situacije. Naime, u vrijeme krvavih odnosa između Egipta i Izraela, Vi ste dobili poziv da gostujete u Kairu, pa je brojne strane novinare interesovalo kako to da “jevrejski umjetnik nastupa pred arapskom publikom”?

Ministarstvo inostranih poslova Jugoslavije obavijestilo me je u decembru 1960. da je planirano da *Beogradska opera* gostuje u Kairu, odnosno da je to zvaničan dogovor između jugoslovenske i egipatske vlade. Bilo je to vrijeme krvavih odnosa između Egipta i Izraela, pri čemu je jugoslovenska vlada u znak podrške arapskom i palestinskom narodu bila prekinula diplomatske odnose sa Izraelom. Zbog toga sam o mom nastupu zamolio za mišljenje **Ratu Dugonjića**, koji je tada bio jugoslovenski ambasador u Kairu. Zanimalo me da li je politički ispravno i za našu državu poželjno da dirigujem i vodim ansambl u Egipat, gdje se moje prezime Danon vezivalo za izraelskog neprijatelja iako sam se oduvijek osjećao kao Jugosloven, Bosanac i Sarajlija. Sve sam bio organizovao da ne idem, ali ambasador Rato Dugonjić, koji je bio moj prijateljni sarajevski drug, kazao mi je da ne dolazi u obzir da odustanem od muzičkog nastupa u Egiptu. Prije koncerta održana je press konferencija na kojoj je učestvovao veliki broj medija iz cijelog svijeta, a najprovokativnija pitanja postavili su američki i francuski novinari. Pitali su me kako se osjećam u Kairu kada Izrael ratuje protiv Egipta, odnosno pitali su me o mojoj nacionalnosti i vjeri, no ja sam im odgovorio da sam Jugosloven a ne Izraelac. Prije i poslije koncerta naši ljubazni egipatski domaćini ukazali su mi veliku pažnju, naš ambasador Rato Dugonjić ponudio mi je da ostanem nekoliko dana u njegovoj kući i da zajedno obiđemo Dolinu kraljeva, dok mi je egipatski predsjednik **Gamal Abdel Naser** čestitao i poklonio mi filigranski urađen srebreni tanjir.

BLUM JE BIO OLIČENJE SOCIJALISTIČKE POSLOVNOSTI

Među brojnim u svijetu uvažanim ličnostima koje ste susretali na Vašim gostovanjima ili sa kojima ste imali drugarske odnose (Marc Chagall, Carl Orff, Iv Montan, Egon Hilbert, Dmitrij Šostakovič, Indira Gandhi, Josip Broz,

Nikita Hruščov...) posebno ističete prijateljstvo sa tvorcem moderne BiH Emerikom Blumom. Kakva su Vaša sjećanja na ovog vrsnog intelektualca sa kojim ste drugovali još u vrijeme vaših studentskih dana, dakle 30-ih godina 20. stoljeća?

Od 1945. do 1990. BiH je doživjela ogroman napredak u svim sferama društvenog života: od kulture, preko sporta, do privrede. Bilo je to vrijeme kada se BiH nezaustavljivo razvijala, vrijeme brojnih marljivih vizionara među kojima se nalazio i moj prijatelj **Emerik Blum**, ljudska gromada sa kojom sam se družio još u doba naših studentskih dana. Emerik Blum bio je radan, srčan, pošten i mudar vizionar, oko sebe je okupio sposobne i vrijedne ljude, koji su zajedničkim snagama od "gole ledine" stvorili u svijetu priznatog i uticajnog privrednog giganta *Energoinvest*. Emerik Blum bio je svestrani intelektualac, pred početak Drugog svjetskog rata bio je jedan od saradnika *Collegiuma Artisticuma* oko kojeg se okupljala progresivna sarajevska omladina lijeve političke orijentacije, iza sebe je ostavio neizbrisiv trag na socijalističku povijest BiH. Također je važno istaći da je Emerik Blum ugledni list *Financial Times* opisao kao "oličenje socijalističke poslovnosti".

Emerik Blum niste napustili, naravno, ni kada je bio na bolesničkoj postelji, pa me zanima kakvi su bili Blumovi posljednji dani i da li je tačno da ga je čak i smrtno bolesnog zanimalo da li *Energoinvest* ima pozitivne poslovne rezultate?

U maju 1984. Emerik Blum posjetio sam na bolesničkoj postelji u Fojnici, gdje me je dočekala njegova brižna supruga **Matusjin**. Naš Imre, kako smo ga zvali, bio je fizički iznemogao, a oči su mu bile suzne. Sjećam se da me držao za ruku, a onda je medicinska sestra najavila posjetu doktora **Pavla Gregorića**, tokom Drugog svjetskog rata hrvatskog partizana. Ostavio sam ih same u sobi, izašao na balkon i počeo se sjećati brojnih detalja iz našeg zajedničkog života. Po povratku u bolesničku sobu, saznao sam da se Emerik oraspoločio jer mu je doktor Pavle Gregorić počeo pričati o svojim utiscima s posjeta *Energoinvestovim* postrojenjima u BiH. Tada smo se Emerik i ja sjetili čudnovatog nastupa *Sarajevske filharmonije* u velikoj sali *Energoinvesta*. Naime, tadašnji generalni direktor *Energoinvesta* **Dragutin Braco Kosovac** pozvao me je da svečanu predaju nuklearnog kotla izgrađenog za SSSR obilježimo muzičkim nastupom. Predložio sam da u repertoar uvrstim **Baranovićevo Kolo** i jedno djelo sarajevske kompozitorke **Ludvig-Pečar**. Čelnici *Energoinvesta* složili su se sa mojom idejom, ali Emerik Blum me je pitao da li je moguće da između dvije izvedene kompozicije napravimo zvučnu improvizaciju u koju bi se uključili radnici koji bi koristili svoje čekiče, bušilice i brušilice. Ostao sam veoma iznenađen ne samo Blumovom originalnom idejom, nego i saznanjem da on poznaje aleatoriku modernih kompozitora, pa sam mu rekao: "Dragi Imre, ti si muzički stvaralac!" Nakon koncerta ispraćeni smo burnim aplauzom slušalaca, koji su zajedno sa našim stranim gostima, vrhunskim ekspertima za nuklearnu fiziku i energetiku, bili ubijeđeni da se radi o avangardnoj kompoziciji.

Posljednji koncert u Sarajevu održali ste 1989. šireći humanističku poruku o bratstvu među ljudima, ali nakon što ste bili učesnik krvavog antiratnog mitinga u Sarajevu 6. aprila 1992. i svjedok ratnih stradanja zanima me da li još uvijek vjerujete u bolju budućnost?

Posljednji nastup pred sarajevskom publikom imao sam 1989. u povodu 75 godina mog umjetničkog rada, a tada je u foajeju Narodnog pozorišta bila postavljena i dobro posjećena izložba. Dirigovao sam koncert Filharmonije uz učešće *Sarajevske opere* i *Doma JNA* iz Beograda, sa solistima iz Ljubljane, sopran **Olga Gracelj**, tenor **Jurij Rena**, alt **Aleksandra Ivanović** iz Beograda, te bas **Ivica Šarić** iz Sarajeva, odličan pjevač i moj prijatelj. Na početku programa, pak, mladi i talentovani violinista **Stefan Milenković** svirao je **Bruhov** violinski koncert. Sarajlijimaa smo zatim predstavili **Bethovenovu Devetu simfoniju**, maestralnu kompoziciju o bratstvu među ljudima. Nažalost, naša humanistička poruka pokazala se kao neučinkovita. Šestog aprila 1992. iz Beograda sam došao u Sarajevo da učestvujem na antiratnom mitingu, vidio sam svoje sarajevske sugrađane kako se opiru fašizmu, ali vidio sam i kako zločinci **Radovana Karadžića** i JNA pucaju i ubijaju sarajevske žene, djecu, mladiće i starce. Po povratku u Beograd pričao sam svojim prijateljima, poznanicima i susjedima o vandalskom i fašističkom divljanju srpske (para)vojske, ali većina njih kazala mi je da to nije istina i da sam u svom rodnom Sarajevu imao priviđenja. Ni nakon svih tragičnih zbivanja nisam prestao da vjerujem u bolju budućnost, multinacionalnu i jedinstvenu BiH.

Sarajevska pop-rock škola

SARAJEVSKA POP-ROCK ŠKOLA IMA POVIJESNI ZNAČAJ!

Kakvo je Vaše mišljenje o Sarajevskoj pop-rock školi, odnosno da li smatrate da je riječ o muzički vrijednim ostvarenjima i nadarenim autorima koji su adekvatno pratili snažan kulturni, sportski, politički i ekonomski procvat BiH u drugoj polovini 20. stoljeća?

Sarajevska pop-rock škola je povijesna činjenica, ona je bila značajan dio kulturnog, sportskog, političkog i ekonomskog procvata BiH. Radilo se o veoma talentovanim muzičarima koji su stvarali veoma kvalitetnu muziku, a dokaz za ovu moju tvrdnju jeste činjenica da su mnoge od tih pjesama i danas rado slušane kako među starijim tako i među mladim generacijama. Nikada nisam dijelio muziku po žanrovima već po kvalitetu, pa tako volim i narodne pjesme koje su izvorne i vrijedne. Sa druge strane, protivnik sam pjesama bez melodijske i tekstualne vrijednosti, odnosno ne mogu da shvatim da se današnji hitovi stvaraju na bazi dvije-tri prazne rečenice, pet tonova i ritma bez promjene. Sarajevska pop-rock škola iznjedrila je nadarene muzičare kao što su bili, recimo, *Kamen na kamen*, *Indexi* i *Bijelo dugme*. Šteta je što se Sarajevska pop-rock škola vremenom ugasila, a današnje pjesme ne mogu da prihvatim jer im nedostaje invencija.

Milošević, Tuđman i Hitler

DRUŽEĆI SE SA TUĐMANOM U BEOGRADU, SHVATIO SAM DA JE ON NACIONALIST!

Dok je živio u Beogradu, družio sam se i sa **Franjom Tuđmanom** - susretali smo se u društvu naših supruga. Kada je došao u Zagreb, počeo je otvoreno šurovati sa hrvatskim nacionalizmom. Taj njegov "salto mortale" za mene je bio iznenađenje, iako moram priznati da sam kod Franje Tuđmana oduvijek osjećao izvjesnu dozu nacionalizma. Slična je priča i sa **Slobodanom Miloševićem**, koji se također dokazao kao nacionalista i fašista. Na Miloševićev fašizam pravovremeno je bio ukazivao i moj pokojni zet, vrsni intelektualac i profesor **Ivan Đurić**, koji je sa mojom kćerkom i unukom zbog svog hrabrog političkog angažmana i prijatni srpskih batinaša bio prinuđen napustiti Beograd i otići u Pariz. Milošević i Tuđman direktno su uticali na rasturanje i ratna zbivanja u bivšoj SFRJ, ali mislim da svoj strašni naum ne bi u toj mjeri ostvarili da na međunarodnoj političkoj sceni nije bilo neriješenih problema. Slična situacija bila je, podsjećam, i u vrijeme dolaska na vlast **Adolfa Hitlera** u Njemačkoj. Slažem se sa stavom da narod ne može snositi kolektivnu krivicu za ratne zločine, ali smatram da svaki narod ima vlast kakvu zaslužuje.